

ÖREBRO-KAROLINAREN

N:r 32 – 33

1973

Örebro-Karolinaren

UTGIVEN AV
SÄLLSKAPET
ÖREBRO-KAROLINARE
I STOCKHOLM.

N:r 32-33

REDAKTÖR
PER TEGNER

1973

Redaktörens rader

Ändrad utgivningstid

Närmast föregående årgång av Örebro-Karolinaren, nr 31, kom ut 1971. En beslutad ändring av tiden för utgivningen av årsskriften – från höst till vår – har haft till följd att årgång 1972 blivit överhoppad. Årsskrift nr 32-33, som går i tryck nu i april 1973, har med anledning därav gjorts litet mera omfattande än vanligt, tyvärr dock inte i så hög grad som varit önskvärt. I likhet med många andra periodiska skrifter kämpar också denna med ekonomiska svårigheter – och något presstöd har inte syntts till!

1962—1972

Carl Olof Bergström har varit Karolinska skolans rektor i drygt tio år. I en artikel har han blickat tillbaka på skolans utveckling under de gångna åren. Karolinska skolan av i dag har inte stora likheter med 1962 års skola.

Anders Stenkvist

Författare till den lilla minnesbilden ”Draget” är gymnastikdirektören Anders Stenkvist, karolinarstudent av år 1924. Han var biträdande gymnastiklärare vid Karolinska läroverket 1928-1932. Blev ordinarie gymnastiklärare i Eskilstuna, där han alltjämt bor. ”Jag är numera pensionerad och njuter av tillvaron”, skriver han i ett brev till redaktören.

Boktryckare Lindh

*Nils Magnus Lindh i Örebro bedrev driftigt
boktryckeri.
Språkläror, dikter och katekes utgav han
oförtrutet.
Nära nog dagligen ser jag hans namn i böcker
jag ögnar i.
Och dock är han död sen halvtannat sekel, hela
hans tid är förbi.
Hans produkter går billigt på antis och berikar
mig oavbrutet.*

Så skaldade Alf Henrikson i Dagens Nyheter en dag i oktober 1972. Om Nils Magnus Lindh och hela den märkliga boktryckardynastin Lindh har bokhistorikern, förutvarande ledaren för Thuletryckeriet i Stockholm fil. kand. Nils Nordqvist skrivit en uppsats som ingår i boken *Berömda svenska boktryckare* (förlag Sällskapet Bokvännerna, 1972). Med benäget tillstånd av författaren återger vi här nämnda uppsats, något förkortad. Av de många illustrationer, som hör till uppsatsen, är det blott några få som här införts.

Beskrifning om Upstaden Örebro

Det har ibland skämtats om att författaren till den 1785 utgivna *Beskrifning om Upstaden Örebro* Johan Fredric Bagge upptog sitt eget namn i bokens kapitel "Om namnkunnige och lärde män från Örebro församling". Men nu snart 200 år efteråt kan man fastslå att författaren till den mycket eftersökta Örebro-beskrivningen utan tvivel förtjänar sin plats bland namnkunniga örebroare – tillsammans med bl. a. Lars Wivallius, "en ganska snäll poet". Av övriga uppräknade är många nu helt bortglömda. – I ett antikvariat fanns denna bok nyligen till salu för rekordpriset 1.500 kr. Då red. för trettio år sedan köpte ett, visserligen något skamfilat exemplar för 35 kr., var det nog ett fynd, särskilt som det hade tillhört D J Elgérus – kanske har dennes dotterson Hjalmar Bergman läst den boken, men det är en annan historia...

Bokförlaget Rediviva har utgivit en facsimileupplaga i 500 exemplar av den berömda boken. Det av Carl Olof Bergström skrivna förordet har ställts till redaktörens förfogande.

Endast för medlemmarna i Stockholmssällskapet

Till medlemmarna i Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm följer med denna årsskrift inbetalningskort för årsavgiften 1973. Skattmästaren väddar om betalning så snart som möjligt – jämför ovan om ekonomin! – Kallelse till vårsammanträde den 21 maj 1973 medföljer också. – Och så förbereder vi firandet av sällskapets 50-årsjubileum 1974!

Karolinska skolan 1962 —1972

En återblick

Av CARL OLOF BERGSTRÖM

Tio år är sannerligen ingen lång tid i en mer än 600-årig skolas historia, men när jag, på förslag av Örebro-Karolinarens redaktör, ser tillbaka från 1972 till 1962, får jag en hisnande känsla av att röra mig genom oändliga rymder. På ett enda årtionde tycks skolan ha ändrats mer än under de första sex århundradena.

Från 1300-talets förra hälft fram till 1800-talets mitt utvecklades stadsskolan utan branta övergångar till en trivialskola, en lägre lärdomsskola. 1849 tillkom gymnasiet som under de följande hundra åren inte undergick någon annan väsentlig omdaning än att de klassiska studierna trängdes tillbaka av i första hand de naturvetenskapliga. Trivialskolan övergick däremot till realskola, men denna kom att framstå som ett gymnasium för yngre. De stora händelserna kom med 1960-talets början.

1960 infördes den 3-åriga realskolan, som byggde på 6 år i den dåvarande folkskolan, och samtidigt kom flickorna till det gamla "gossläroverket". 1962 började realskolan att bytas ut mot först enhetsskolan, sedan grundskolan, varefter all undervisning under det gymnasiala stadiet flyttades bort från Karolinska skolan. En ny skolform, fackskolan, infördes, och gymnasiet gjordes om till det sk nya gymnasiet, varefter både fackskolan och gymnasiet 1971 smältes in i gymnasieskolan som även svarar för den undervisning som tidigare gavs av yrkesskolan. Ekonomisk utbildning i både fackskola, gymnasium och högre specialkurser överfördes under 60-talet till Karolinska skolan för att 1971 flyttas därifrån igen. I stället tillkom kurser för utbildning av dekoratörer, fritidspedagoger, konsthantverkare och typografer.

En välkänd företeelse som nu lyser med sin frånvaro, är studentexamen. I yttre mening har detta inneburit att glädjeyran kring studiernas avslutande tar sig mindre påkostade och påfrestande

uttryck utan att därför högtidskänslan alldeles har kommit bort: studenttåg och avslutningsbal förekommer ännu. Långt väsentligare är givetvis återverkan på skolarbetet. Så till vida är den fördelaktig som det väl ändå var meningslöst att utbildningen i flera läsår var inriktad på ett par dagars uppvisning inför lärda åhörare, vilka, ingalunda höjda över slumpens spel med människorna, skulle fälla livsavgörande domar. Men studentexamens fasta kunskapskrav hade en god sak med sig: tvånget att repetera. Det skall inte glömmas att det gamla gymnasiet ständigt möttes av förebråelsen att det fäste för stort avseende vid minneskunskaper som dels var ensidiga och knapphändiga, dels snabbt skingrades ute i livet. Men det krävde i alla fall en god överblick över en hel del kunskapsavsnitt, vilken var nyttig både för allmänbildningen och som stomme vid vidare studier på området.

Att det inte längre krävs sådana slutrepetitioner, är säkert en av orsakerna till att de nya studenterna företer så ojämna kunskaper. En annan är läroplanernas allmänna uppläggning som å sin sida är en följd av de många klagomål på det gamla gymnasiet som kom från universiteten och näringslivet. Före det nya gymnasiets införande gjordes en undersökning av vad dessa skolvärdare (hemska ord) önskade sig av omläggningen. Det visade sig att de tyckte dels att kurserna skulle spänna över större områden än hittills, dels att eleverna skulle bättre lära sig att självständigt plocka fram uppgifter ur lärda verk. Så föddes tanken på att ge grupparbete och betingsläsning den framskjutna ställning som de nu har. Olika delar av klassen skulle leta rätt på uppgifter om olika avsnitt ur kursen som alltså kunde bli mer omfattande än förr. Meningen var givetvis att de små forskarlagen skulle lägga fram sina rön på ett så medryckande sätt att klassens övriga elever för all framtid skulle minnas vad de fått höra. Men så har tyvärr mycket sällan blivit fallet. Därför är elevernas kunskaper onekligen bristfälliga. Det finns de som säger att det har gått lika illa med deras förutsättningar att arbeta självständigt. Men här är nog bilden mindre entydig.

Ett stort fel med den gamla språkundervisningen var, sades det, och det säkert med en viss rätt, att den tragglade för mycket med teoretisk grammatik. Med den saken blev det snabbt annorlunda. I grundskolans svenskundervisning finns det föga utrymme för undervisning i grammatik, och de främmande språken lärs ofta enligt direktmetoden, d v s därigenom att eleverna får öva sig att tala det främmande språket och skriva det i samband med talövningar.

Följden har blivit ett krav på gymnasiets svensklärare att de skall meddela en snabbkurs i grammatik. En motsvarande företeelse inom matematiken är den tillbakagång som har iakttagits för konsten att röra sig med de fyra räknesätten: att öva dessa var ju otidsenligt, då eleverna framför allt skulle lära sig att tänka matematiskt!

När det här talas om bristerna i den utrustning som gymnasieskolan ger sina elever, skall detta inte tolkas som om dessa ungdomar i allt skulle vara underlägsna dem som gick igenom de gamla skolformerna. De som kommer ut med goda betyg från de mest krävande linjerna, har måst arbeta hårt. Och har de inte lärt sig grammatik och årtal, äldre diktares levnadsöden och mekaniska räkneoperationer, så har de snuddat vid en hel del som var okänt för deras föregångare: symbolisk logik, nationalekonomisk teori, sannolikhetslära och så vidare.

Alla elever arbetar inte hårt. Väl lindrigt är det för dem som nöjer sig med helt slätstrukna betyg. I det gamla gymnasiet skulle de ha hotats med kvarsittning och utkuggning, vilket i många fall lockar fram sammanbitna arbetsinsatser av ett visst värde. Som det nu är, flyttas så gott som alla. De som har mycket dåliga betyg, kan tvingas lägga ned ett eller ett par ämnen som de får läsa in efter slutbetygets utfärdande för att få gå vidare till högre utbildning. När det klagas på studenternas bristande kunskaper, avses i många fall sådana som i gamla dar aldrig skulle ha kommit till examen. Men det bör samtidigt understrykas vad det gamla tillvägagångssättet ledde till: att många traggade om hela årskurser för ett ämnes skull, medan några kuggades ut och stod utan varje lön för flera gymnasieårs mödor. Att detta undgås är onekligen ett framsteg.

Något som mycket starkt har påverkat elevernas hållning till skolan, är att uppförande- och ordningsbetygen har tagits bort. I gamla dar kunde sänkning av dessa leda till sorg hos föräldrarna och ångerfullt grubbel hos eleverna, vilket skrämde många från skolk och fusk, otillåten rökning och sen ankomst. Nu avspeglas sådana överträdelser inte på skolans betyg. Det är inget som hindrar att skolan meddelar föräldrarna om något tråkigt har skett, men ett sådant meddelande tillmäts mindre vikt än ett på betyget infört omdöme om uppförande och ordning. De som fruktade att detta skulle leda till upplösning på alla områden, har inte fått rätt. Men två ovälkomna följder kan iakttas: eleverna passar tiden (ännu) sämre än förr, och de är frånvarande utan att vara sjuka, med andra ord: det skolkas mer än förr.

En hämsko på skolket förr i tiden var också att föräldrarna skulle skriva sjukintyg. Men efter allt märkligt som har skvallrats om hur dessa kom till, är det nog ändå ingen som saknar dem. Klasserna är dessutom samlade under så få timmar av veckan att den gammaldags klassboken skulle innehålla alltför många luckor för att vara pålitlig. På Karolinska skolan tillämpas nu att lärarna med jämna mellanrum rapporterar all elevfrånvaro i sina ämnen till rektorsexpeditionen som ställer samman dessa meddelanden och får en överblick över frånvaroläget för alla elever. Påfallande frånvaro tolkas som en signal att eleven bör få hjälp att komma till rätta med sig själv. Övervakningen kan inte bli lika noggrann som på klassböckernas tid, men i många fall sätts stödåtgärder in tidigare än som förr blev fallet.

När den som är verksam i den nya gymnasieskolan skriver till en läsekrets, som till största delen är sammansatt av f d elever vid det gamla läroverket, tycker han sig hela tiden mötas av en tyst förebråelse: varför har ni låtit det bli så här? Det skulle inte vara ärligt att svara: allt är lika bra som förr. En del av den gamla skolans värden har slarvats bort vid den storstädning som drabbade undervisningsväsendet. De måste plockas fram igen. Men andra inslag har förts till skolhistoriens museum, och vid närmare eftertanke måste alla medge att de inte kunde vara kvar längre i en levande skola.

Med den nya skolan har följt många goda uppslag. Det gäller för oss lärare – och för eleverna! – att ta vara på dem så att det syns att de är hållbara. Skall vi kunna övertyga om det efter ytterligare tio år?

DRAGET

Av ANDERS STENKVIST

I andra skolstäder har väl funnits någon motsvarighet, Ströget, Rännan, Stråket m. fl., men Draget det var Örebroungdomens speciella, ja, vad skall man kalla det? Promenadplats låter så tamt, träffpunkt kanske.

Draget var en institution. Jag skriver var, ty draget tillhör förgången tid.

När skoldagen var slut: ”Ska vi gå ett middagsdrag?”. När goda vänner och klasskamrater skildes hemåt till middag och de kära läxorna: ”Kommer du opp på draget i kväll?”.

Vad var då draget för något unikt i karolinarnas, risgrynens, teknisternas och övrig skolungdoms värld då seklet var ungt? Lokalt sett var det ett gatustråk: Drottninggatan från Nygatshörnet till Stora Hotellet, möjligen s. k. långdrag uttänjt till Pumpkälltorget i söder och Järntorget i norr. Och lägg märke till, att det bara var gatans östra sida, som var accepterad som drag. Och det var här scolares gick och drog främst på kvällen från så där halv åtta till tiotiden (officiellt till nio, det klockslag, då Karros ordningsregler föreskrev slut på dagens utomhusvistelse för sina disciplar. Men redan på 1920-talet var detta en paragraf i malpåse. Förbudet om besök i tobaksaffärer, schweitzerier, biljarder och dylika syndens nästen liksom förbudet att uppträda med hatt var dock ännu realiteter, som man visserligen inte respekterade men väl bröt mot med något, som kan kallas dåligt samvete).

Nå, halv åtta till tio vandrade man här fram och tillbaka, tillbaka och fram i gäng på två, på tre, på fyra. Observera: varje sådant gäng enkönat, flickorna för sig, arm i arm, pojkarna för sig.

Och vid varje drag (drag var alltså dels ett kollektivt begrepp, dels en enda vända mellan de två vändpunkterna) så möttes, nej, passerade varandra de två Hon och Han, som (för tillfället) slog för varandra, och då växlades vid den sekund-snabba passagen

blickar, förstulna, snabba men ack så talande! Skall vi kalla det flirt, kurtis, kanske åtminstone från den manliga partens sida ögonens hyllning till Hon den enda.

Mellan varven blev det kanske då och då små avbrott, man stannade upp och växlade några ord, ”tjena, hur har du det?”, ”hej, har du klarat mattetalen?”, eller också försvann något syndfullt gäng in i en port för att tjuvröka en Bridge med skaft eller låna varandra en stopp i pipan. Kanhända passade man på att lura med primus in i de djupa portarnas dunkel för att få veta, vad ”At regina gravis, iam dudum saucia cura ...” kunde betyda eller också enkelt uttryckt för att planka av matten.

Utöver den goda motionen som dessa kvällsvandringar skänkte, så bidrog draget även till fostran av uppmärksamhet och vakenhet för den manliga parten. Det gällde nämligen att ha ögonen öppna: man fick inte missa, när den nådiga behagade vika av på den korsande bigata, som var hemvägen. Då gällde att snabbt vika sammalunda, töja på stegen och komma ikapp för att få följa den sköna till hemmets port. Ibland kunde detta fordra nerver av stål, om denna form av uppvaktning var inledningen till en eventuell fortsättning av sagan. Jag minns ännu den gången den kvällen, då Harry (inga namn!), var upp till öronen och hårfästet be-tuttad i en nyupptäckt Stella Nova, som uppenbarat sig på draghimlen. Stärkt av en halv inmundigad brom, dunkar i ryggen av kamraterna och med hjärtat i höjd med toncillerna skyndar Harry efter den bortsvävande nerför Vasagatsbacken, hinner ikapp, svänger sin slitna skolmössa med gymnasiemärket och framstammar: ”Får jag följa fröken hem?”. Blygt svarar hon: ”Ja tack, men jag bor här strax bredvid!”, varpå Harry slokört utbrister: ”Jaså... ja, då så...” och återvänder till kamratskaran, som med spänning avvaktat resultatet av tätatäten.

Toppunkten på vinterdraget (om sommardraget se nedan!) var en av våra förr livligt firade historiska bemärkelsedagar, nämligen den 6 november varje år. Det var på den tiden en stor dag, svept av stolta minnen och historisk dimma. Vid den förlängda morgonbönen hade talats storvulna ord om forntida segrar, då rivna fanor, segertecken drog fram över Europas slagfält. Jag tror t. o. m. att sista lek-tionstimmen för dagen inställdes, en i och för sig fullkomligt unik tilldragelse.

Och det kvällsdraget var något, som man i veckor gått och sett fram emot. Då utbröt något för oss kyliga nordbor så främmande

som karneval, ja, karneval och karneval, men karnevalsstämning var det! Surt förvärvade och hopsparade tioöringar hade av var och en omvandlats i konfettipåsar och serpentinrullar och den kvällen snöade konfetti och glittrade luften av de brokiga pappersremorna. Och naturligtvis var det främst Föremålet, som vid mötet fick den allra största näven konfetti inprickad mot sig.

Just nu säger min hustru (själv infödd örebroska): ”Jag minns hur mallig man var, när man kom hem den kvällen, om konfetti regnade ner från kappan och håret. Man nämdes knappast borsta bort det!”

Och draget den kvällen ebbade nog inte ut förrän vid 12-snåret.

Då våren gjorde sitt intåg och då Strömpis öppnade sina portar, då flyttade draget på sommarnöje. Då blev det Strömpis runt via Engelbrektsgatan efter ån utanför Nya Kondis och Slottsparkens grusgångar, som nöttes av skolungdomens skulsulor. Våra vita grenadjärer tonade ut ”Under Bodens kanoner”, där bastrumman effektivt markerade det grova fästningsartilleriet, ”Drunct in der Lobau” och ”Gold und Silber” smekte örat, och i dunklet under almarnas och bokarnas nyutspruckna lövkronor vandrade karolinaren, teknisten och flickorna från Risbergiska och Fernanderska sin kretsgång med glädje i sinnet och tron på att den ljusnande framtid var deras.

O, nya tidens skolungdom, jag skulle vilja önska er ett Drag i utbyte mot alla TV:n, biografer och pubar!

Bondgods och rövarromaner

Kring boktryckardynastin Lindh i Örebro och Stockholm
av NILS NORDQVIST

Någon gång i början av förra seklet kom en gumma från landet in till Filipstad i hjärtat av Värmlands bergslag. Hon hade valt att komma till "Oxhelgen", den årligen återkommande stora marknaden, då man inte blott kunde köpa "kriter" utan även böcker. Hennes ärende gällde just att köpa en bok – en psalmbok. Hon lät sig emellertid inte nöja med vad bokförsäljaren kunde erbjuda henne. Hon tyckte, att trycket var dåligt, hon kunde inte läsa det, inte ens med glasögon. Då självaste boktryckaren råkade vara inne i affären, passade försäljaren på att hänvisa henne att till honom framföra sina klagomål. Men hon fick svar på tal: "Tyst, tyst, min gumma, psalmboken skall inte läsas, den skall sjungas!" Ett argument som kom henne att förstummas, tillägger krönikören.

Denna anekdot, som återfinns i Klemming-Nordins Svensk Boktryckerihistoria 1483-1883 och som återberättats av I. A. Bonnier och Henrik Schück, är både roande och intressant. Dels karakteriserar den boktryckaren, som inte var någon mindre än den mäktige

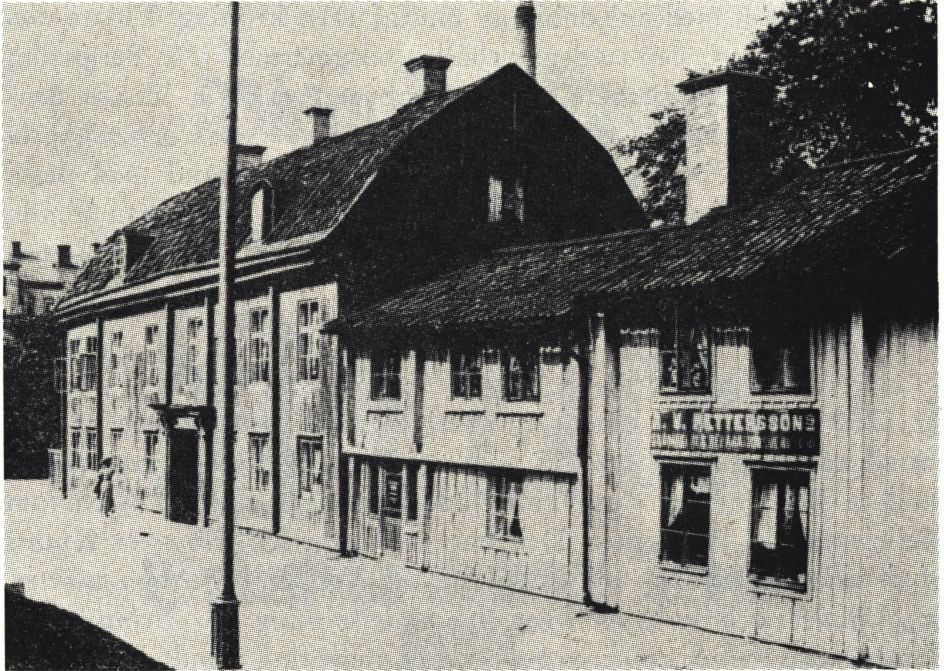
brukspatronen-bokförläggaren-possessionaten Nils Magnus Lindh i "Upstaden" Örebro, dels låter den oss förstå, att det inte alltid stod väl till med tryckkvalitén i hans produktion, vilket den nämnda källan kommenterar på följande sätt: Denna dåliga svärta gjorde att trycket snart gulnade samt vid bindning och slagning smetade ifrån sig så svårt, att allmogen i Vermland temligen allmänt trodde, att Lindh för att spara papper tryckt den nya psalmboken på kvarvarande exemplar af den gamla och att trycket därför vore dubblerat.

Även om de båda författarna spetsat till sitt omdöme om tryckkvaliteten i böckerna från bröderna Lindhs tryckerier i Örebro och Stockholm, måste man ge dem rätt, allra helst om man jämför med vad de samtida Henrik Fougte, dennes änka Elsa Fougte i Kungl. Boktryckeriet och Carl Deleen presterade. För bröderna Lindh betydde tydligen ekonomin mera än deras tryckalsters utseende.

JOHAN LINDH (1723—1783)

Med "bondgods" och rövarromaner skulle den Lindhska firman komma att dominera som boktryckare och förläggare under första hälften av 1800-talet. Man kan kanske säga, att det stora tryckförlaget har sina rötter i Lars Salvius fina officin, där så mycket nytänkande och framsteg inom vår boktryckeri- och förlagsrörelse spirade upp. Det är nämligen där, som vi möter den förste av dynastin Lindh. Bland sina läringar hade Salvius en ung man från Örebro, vid namn Johan Lindh. Han hade kommit till huvudstaden för att lära yrket, eftersom hans hemstad i motsats till övriga mellansvenska stifts- och residensstäder vid mitten av 1700-talet saknade eget boktryckeri. Med tanke på att Örebro var ett viktigt administrations- och handelscentrum måste detta ha varit en kännbar brist, varför landshövdingen över Närke och Värmland – de två landskapen skildes från varandra först år 1779 – Nils Reuterholm hos Kungl. Maj:t hemställde om inrättandet av ett boktryckeri i denna stad. Detta lyckades honom trots motstånd från boktryckerierna i Karlstad och Västerås. Hans val föll på den lovande gesällen Johan Lindh, som till på köpet ägde en fastighet i Örebro. 1752 utfärdades kungligt privilegiebrev för Johan Lindh.

Trots konkurrensen från de nämnda grannstäderna – i Karlstad hade G. D. Warming fått sitt privilegium år 1749 och i Västerås, där boktryckartraditionen gick tillbaka till Gustav II Adolfs tid, övertog J. L. Horrn d.y. gymnasii-boktryckeriet samma år som Lindh

I gården nr 6 Västra Kyrkogatan (längst t.v.) nedanför Nikolaikyrkan, ungefär där posthuset nu ligger, startade J Lindh 1752 sitt boktryckeri. Huset revs 1910 – Närmaste granne var Borgarhuset (Cajsa Wargs barndomshem), som nu finns i Wadköping på Lars Bohms udde.

började – kunde han se framtiden an med en viss tillförsikt. Det lokala behovet av trycksaker skulle väl fylla hans orderportfölj, vilket ock landshövdingen förutsett. Enligt kontrakt med länsstyrelsen i Örebro blev han dess boktryckare av "Bref af publicationer för Cancelliet och Contoiret", för vilket han år 1776 uppbar ett årligt arvode av 600 daler kopparmynt. Den första tryckta kungörelsen från landskansliet, som bevarats, är daterad år 1753. Även om den saknar tryckort är den utan tvivel tryckt hos Lindh. Till de lokala behoven hörde också de trycksaker, som behövdes vid bröllop och begravingar och som med sina tillfällighetspoem har ett visst kulturhistoriskt värde. Trivialskolans kataloger hörde också till beställningarna – den äldsta tryckte han år 1765.

Vid sidan av detta officiella tryck fick Lindh också beställningar av mera officiös karaktär, dvs. sådant tryck, som hade med kunglighet och rojalism att göra, t.ex. En Konungs Tal til sina Riks Stånds Talemän (1771) och det tal, som läraren vid Trivialskolan

J. F. Quist höll med anledning av Gustaf III:s kröning. Vidare den svassande oration, som stadens avhållne borgmästare J. E. Bergström höll, då konungen besökte Örebro i november 1772, liksom densammes Underdånigste glädjebetygelse uppå vår store och nådigste kung Gustaf III:s höga födelsedag (1774). I samband med dessa oratoriska utsvävningar kan nämnas, att det var hos Johan Lindh, som den kände Stockholmskildraren Johan Elers debuterade med sitt kväde Ensligheten år 1770.

BLOMSTER KRANTS OCH SJÖ-LEXICON

År 1760 utgick från Lindhs tryckeri en märklig bok. Den är författad av Abraham Samzelius, som var lärare och sedermera kyrkoherde i Bodarne och som påbörjade samlingar för ett Archivum Nericiense vid läroverket. Den har en lång titel: Blomster Krants af de allmännaste och märkvärdaste uti Neriket befintliga växter, hopflätader och enkannerligen til underwisning för Schole-ungdomen uti Örebro utgifwen, och utgör ingenting mindre än en av våra första provinsfloror. Änskönt dess typografi inte når upp till vad Linné fordrade, torde han väl med glädje ha försett denna lilla bok med sitt imprimatur, ty där kunde han finna, att författaren noga följt hans egen nomenklatur.¹

En annan märklig bok från Johan Lindh – för övrigt den första i sitt slag på svenska – är Utkast til et Sjö-Lexicon, författad av majoren och herrnhutaren Fredrik Dahlman. Den finns medtagen i Lindhs trycklista för år 1765, som också upptager sju bröllopsdikter och sex gravskrifter.

EGET PAPPERSBRUK

Vid mitten av 1760-talet började Johan utgivningen av ”bondgodset”. Enligt den tidens bokhandelsterminologi utgjordes detta av psalmböcker, katekeser och ABC-böcker. I sina trycklistor anger han intressant nog också upplagesiffror, vilka tyder på att dessa objekt lönade sig. Sålunda får vi veta, att han år 1767 av ”Psalmböcker med Corpus stil” tryckte 6000, av ”Catecheser utan språk” (dvs. bibelspråk) 4500 och av ABC-böcker 6500 exemplar. Dessa relativt höga siffror tyder på, att han lyckats skaffa sig en marknad utanför Örebro, som år 1776 enligt J. F. Bagges Beskrifning om Upstaden Örebro inte hade mer än 3250 invånare. Författaren redovisar

---

1 Jämför artikel i Örebro-Karolinaren 1971 s. 22. (Red.)

Blomster Krants
Af
De allmännaste och märkvär-
daste uti

Seriket

Befintliga växter hopflå-
tader,

Och

Enkannerligen til undervisning
för Scholæ-ungdomen uti
Örebro utgifwen.

ÖREBRO,
Trykt hos Joh. Lindh, År 1760.

En av våra första provinsfloror, Blomster Krants, trycktes av Johan Lindh i Örebro år 1760. Abraham Samzelius beskriver här Närkes växter och tillämpar Linnés då moderna terminologi "enkannerligen til undervisning för Scholæungdomen uti Örebro". Barockty-pografien är okänslig och grov men Johans spegelmonogram med lindbladen och den flora-la linjen bildar ett inslag av rokokko.

samtliga ”handtverksmän i staden” och bland dem Johan Lindh med ett ”i godt stånd varande Boktryckeri”.

I en not härtill meddelas dessutom:

”Til Boktryckeriet hörer nu Pappers bruket Lindbacka utanföre Örebro beläget, som med K. Com. Coll. Tilstånd av den 16 april 1776 anlades av Boktryckaren Lindh och blef färdigt år 1781. Bruket drifves nu med en Verkmästare och fyra Gesäller. Af tilverkningen employerar Boktryckeriet större delen: det öfriga bestående i skrifconcept och maculaturpapper afyttras til ortens behov.”²

Att i fråga om papper bli oberoende av leverantörer var en välbetänkt åtgärd, allra helst som Lindh avsåg att bli tidningsutgivare. Den 4 januari 1777 började han utgivning av Örebro Stads WeckoTidning, med vilken han inte hade någon framgång. I nummer 52 av den 27 december meddelar han det alltför ringa antalet prenumeranter:

”De som åstunda Continuation af dessa Weckotidningar behagade å dem hos mig subscribera inom Januarii Månads slut. Skulle antalet af Subscribenterne blifwa så talrikt, at jag kan finna min räkning wid Continuationen: wil jag i Februarii Månads början på en gång utgifwa alla Numrone för Januarii Månad: men ,” annor händelse hoppas jag hos Respective Allmenheten wara ursäktad, om detta arbetet afstadnar.”

Denna vädjan hjälpte tydligen inte, ty detta nummer blev det sista av detta lokalhistoriskt sett intressanta blad, till vilket han hämtade sitt material ur det vid Trivials skolan hopbragta Örebroarkivet.³

JOHAN PEHR LINDH (1757—1820)

Den 15 juli 1783 gick firmans grundare, ”Kongl. privilegierade boktryckaren” – som han själv kallade sig – ur tiden och den 26 februari följande år överlät arvingarna tryckeriet på sonen Johan Pehr.

Denne var född den 28 augusti 1757 och hade av fadern i arv fått en god portion företagsamhet och sinne för hur företaget skulle skötas. Redan året efter övertagandet blev han upptagen i den fina Boktryckerisocieteteten. Tanken på att utge en tidning tog han upp och redan den 19 januari 1784 tryckte han första numret av Örebro Weckoblad, som enligt prenumerationsanmälan skulle utges ”til Allmänhetens ro” av ”et Sällskap af munter Ungdom”. Men glädjen

---

2 Lindbacka i Ånsta socken var uppkallat efter Johan Lindh. Driften var i gång till omkring 1905. (Red.)

3 Lindh införde i tidningen bl. a. den äldsta kända Örebrobeskrivningen, författad av Olof Salin 1737. Utgiven i bokform av J L Saxon 1926. (Red.)

blev denna gång lika kortvarig som när fadern försökte sig på samma sak – redan den 7 augusti utkom det sista numret. Utgivningen återupptogs emellertid år 1793 med kamreraren Frantz Carl Norstedt, broder till Per Adolf, som utgivare, och fortsatte utan avbrott till år 1805. Norstedt förlorade då sitt privilegium, eftersom han varit djärv nog att börja införa nyheter från utlandet. Nils Magnus Lindh fick då privilegium att utge *Örebro Tidning*, som utkom mellan åren 1806 och 1852 och som ända till år 1843, då Nerikes Allehanda startades, var stadens enda tidning. Beträffande bokutgivningen fortsatte Johan Pehr i faderns fotspår men hade högre vyer och försökte i konkurrens med sina kolleger i huvudstaden få trycka den tilltänkta stora Medaljhistorien till Gustaf III:s ära. Därav blev dock ingenting för hans del. Hans märkligaste förlag blev i stället *Romerska Historien* av Charles Rollin i översättning av Alrik Åkerhielm. Detta icke blott stora utan även mycket populära verk utkom i 8 delar under åren 1785-1798 och står i typografiskt hänseende betydligt över, vad den Lindhska firman dittills presterat. Märkligt nog står översättaren själv som förläggare för de fyra första delarna och Lindh för de fyra sista.

Som verksamhetsfält blev Örebro med omnejd honom för litet, varför han vände sina blickar mot huvudstaden. Där trädde han i förbindelse med den betydande boktryckaren och förläggaren Johan Georg Lange (1722-1792) och köpte år 1791 en del av dennes rörelse. Denna utvidgning av firman kunde han företaga, eftersom hans 18 år yngre broder Nils Magnus kommit till åren och som faktor under sin broders överinseende kunde sköta firman hemma i Örebro, medan han själv kunde ägna sig åt rörelsen i Stockholm. År 1794 anställde han som faktor hos Nils Magnus Erik Wikblad, som tidigare varit gymnasiiboktryckare i Karlstad, och år 1798 var Johan Pehr färdig med att helt överlämna firman i Örebro till Nils Magnus för samma summa, som han själv betalat Lange, nämligen 1333 Riksdaler, 16 skillingar specie i riksgäldssedlar. I kontraktet bestämdes bl. a. att Nils Magnus skulle ha nyttjanderätt till Johan Pehrs fastighet i Örebro, men han måste förbinda sig, att ”de til uthyrning wanliga rum blifva förhyrda under Hindersmässan til högsta hyra”. Vidare ålades Nils Magnus att ”på ömmaste och bästa sätt låta sköta och vårda vår kära moder”.

Året därpå skedde den slutgiltiga utvidgningen av firman, i det att Johan Pehr av änkan Lange inköpte resten av den Langeska rörelsen med både tryckeri, bokförlag och privilegier. Till dessa

hörde en del fina förlag, som stammade från Salvius' tid, nämligen Vetenskapsakademiens Handlingar och Tal, Almanackan och Lindbloms Katekes. Därmed hade den Lindhska rörelsen fått sin fasta förankring i både huvudstaden och landsorten – Johan Pehr i Stockholm och Nils Magnus i Örebro.

VAD BREVEN BERÄTTAR

Att bröderna nu verkade i var sin stad betydde inte, att förbindelserna dem emellan upphörde. Tvärtom, de kom att stå i ständig kontakt med varandra. Där- om vittnar deras i Kungl. Biblioteket bevarade omfångsrika brevkorrespondens under åren 1798-1817. Den bildar där tvenne serier: J. P. Lindhs brev till N. M. Lindh i åtta band och Bref till firman N. M. Lindh och A. Bohlin i femton band. Dessutom finns där en stor samling Bokprivilegier, Förlagskontrakt m. m. – allt utgörande en ovärderlig källa för insyn i deras företag.

Förhållandet mellan bröderna tycks ha varit mycket gott. Johan Pehr är den äldre hjärtegone brodern, som både förmanar och smågrälar, allt under det att han ger goda råd. Ibland gäller det hur man lämpligast bör sända sina bokpaket – med förbönder eller med målarskutorna, som då och då kunde frysa fast i isen och fördröjas i veckor. De obligatoriska arkivexemplaren till "Kongl. Archivum" anförtros både skutskeppare och bönder och en gång blev det Hr Brukspatronen Rooth, som fick ta bokförsändelsen med sig på en tripp till huvudstaden. Naturligtvis dryftar de sina problem med både flitiga och supiga gesäller, men framför allt handlar korrespondensen om lån, omsättningar och ekonomiska spörsmål. I ett brev från 1808 berättar Johan Pehr om den på konungens befallning tryckta skriften mot Napoleon av spanjoren Cevallos. Han hade tryckt den på tyska och svenska men befarade efterräkningar, om ryssen eller fransmännen skulle komma hit, liksom översättaren, som därför inte ville ha sitt namn utsatt på titelbladet. Enligt hovkanslern måste det finnas med och Johan Pehr frågar därför sin broder, om han mot en viss vedergällning ville låna ut sitt namn.

Med överheten stod han väl till boks och visste tydligen, hur man skulle sköta dem som makten hade, ty i ett brev råder han Nils Magnus att vid riksdagen i Örebro bjuda statssekreteraren och andra viktiga personer på middag.

Beträffande förhållandet till konkurrenterna avslöjar emellertid korresponden- sen, att allt inte stod väl till. Johan Pehr tycks i varje

konkurrent sett en lömsk fiende, vars åtgärder för honom tedde sig mer eller mindre som skurkaktiga. Han spar aldrig på invektiven en gång kallar han t. o. m. sin vän och homme d'affaires, Per Adolf Norstedt, skojare och bandit, därför att han måste infria en borgensförbindelse, som senare ordentligt betalades av Norstedt.

NILS MAGNUS LINDH (1775—1835)

Nils Magnus Lindh var 23 år gammal när han blev innehavare av det redan blomstrande företaget. Under 37 år skulle han leda dess öden. Han gjorde det med förutseende, kraft och kunnighet. Han var den borne affärsmannen och blev också den störste boktryckaren i landet, vilket till stor del betingades av hans intresse för bokförlagsverksamhet. Någon självständig sådan hade inte existerat utan hade utövats av praktiskt taget alla, som hade med böcker att göra, från statliga institutioner, boktryckare, bokbindare och författarna själva.

Bokbindarna hade redan tidigt skaffat sig en monopolställning ifråga om försäljning av bundna böcker. Tack vare den framsynte Lars Salvius hade boktryckarna mot slutet av 1700-talet lyckats bryta detta monopol, varigenom förutsättningarna för bokförlagsverksamhet i hög grad förbättrats. Nils Magnus tog väl vara på möjligheterna. Han gjorde Örebro till den mest betydande förlagsorten under 1800-talets första decennier.

RÖVARROMANEN

Denna verksamhet startade vid den tid, då den borgerliga romanen började sitt segertåg. Den lämpade sig för framställning i stora upplagor och erbjöd därför den driftige boktryckaren och den förslagne förläggaren stora möjligheter. En mycket stor del av det Lindhska tryckförlagets "förlager" kom att bestå av rövarromaner – en genre, som blev folkläsningsvidaste bemärkelse och vars glanstid inföll under de första årtiondena av 1800-talet. Genom sin utgivning av ande-, skräck- och rövarromaner bidrog firman Lindh till att revolutionera den breda publikens läsvanor. Hade de högre stånden tidigare njutit av romaner med spänning och skakande upplevelser, började nu allmogen få smak på samma sak samtidigt som intresset för andliga skrifter mattades.

Det var Johan Pehr, som gav anslaget, då han år 1801 i sin officin i Stockholm tryckte den första i den långa raden av rövarromaner, nämligen *Röfvar-Anföraren Rinaldo Rinaldini. En romantisk historia från det förflutna århundradet. I tre Delar eller Femton*

Böcker. Denna första verkliga kolportageroman hade utgivits i sin första upplaga i Tyskland år 1797 under titeln Rinaldo Rinaldini, der Räuberhauptmann, och haft en strykande åtgång. Förläggaren gnuggade sina händer men det gjorde säkert inte Geheimerådet Goethe, ty författaren Christian August Vulpius råkade vara hans egen svåger. Vulpius hade tidigare skrivit ett drama om Karl XII i Bender men det är genom Rinaldo Rinaldini, som han kommit med på ett hörn i litteraturhistorien. Året därpå trädde nästa stora rövare fram för den svenska allmänheten. Det var *Carolo Carolini* med undertiteln En arabesk utur medlet af det 16:e århundradet. Nils Magnus i Örebro övertog nu utgivningen.

I viss mån kan sådana här böcker, som tillhör romanens slyngelår, vara en måttstock på tidens smak och bildningsgrad, om man undantar de verkligt intellektuella. De fyllde samma funktion av förströelse och avkoppling som vår tids detektivromaner, de lästes vid hovet, av officerare i fält och de hittade vägen såväl till de eleganta damernas toalettbord som till studentlyans bokhylla. En tysk professor i teologi, som reste i vårt land under 1800-talets första år, fäste sig vid bristen på svenska originalromaner och den därav betingade importen och de många översättningarna av tyska dussinromaner. "För medelklassen", skriver han, "är den tidsfördrivande lektüren mycket välkommen", men tillägger, "att en svensk dam av hög rang skulle hålla det för en skam, om man råkade överraska henne läsande sådan litteratur. Hon skulle då föregiva, att romanen tillhörde hennes kammarjungfru, som glömt boken efter sig". Den som i likhet med Elisabet Tykesson ger sig tid att gå igenom låneliggaren vid Lunds universitet, kan göra det pikanta fyndet, att t. o. m. den lärda världen kopplade av med detta lätta gods. Sålunda lånade själve Esaias Tegnér tre gånger hem berättelsen om Glorioso och två gånger står hans namn antecknat för romanerna om Mazarino, Marillo, Astolfo. Därmed är väl inte sagt, att professorerna själva ägnade någon tid till denna läsning. Sannolikt lånade de hem denna litteratur för att tillfredsställa sina fruars och pigors behov av förströelse. Det kan antecknas, att ett berömt namn saknas bland låntagarna, nämligen fäktmästaren och Götiska förbundets banérförare Per Henrik Ling – kanske man kan förmoda, att han förde ett strängare regemente i sitt hus?

Rövarromanens värde är mycket skiftande. Varje roman för sig hade ingen betydelse – endast utgivningen som helhet. Utformningen och intrigen varierar alltifrån underhaltigheten i den förvirrande

romanen *Frun med mustascherna* till den elegant upplagda och utförda berättelsen om *Abellino*. Det genomgående motivet är Rövarens – huvudpersonens — hämndbegär men egendomligt nog utgör den mest populära av alla dessa rövare och banditer, nämligen Rinaldo Rinaldini, ett undantag. Han har inte blivit rövare av hämndlystnad, ej heller av harm eller medlidande utan drivs av sitt häftiga lynne och en intensiv längtan efter äventyr. Han är soldat, han duellerar, drar dolk mot sin chef, måste fly och hamnar hos rövare. Samma är förhållandet med *Glorioso*, som inte har någon rancune i sinnet utan är besatt av en fräckhet och säkerhet utan like. Ibland kan denna fantastiskt utstyrda litterära typ framstå som en älskvärd rövare, som i sig förenar fullständig överklighet med minutiös verklighetstrohet och någon gång kan hans agerande ha ett didaktiskt syfte. I *Marillo* finner man t. ex., att fyra kapitel inleds med citat ur Marmontels *Bélisaire* och i överensstämmelse med de sentimentala herdetavlorna i *Gustaf Moraldino* lyder inledningens fråga: ”Dygd! Du är ej någon skuggbild, men hvar finnes Du likväl?” Den pedagogiskt moraliserande avslutningen av den fruktansvärde banditen Goli-sanos äventyr med ”at medvetandet om goda gärningar gifver oss mod och själslugn” kan heller inte missförstås. Denna litteraturgenre kan ses som utflöde av den tyska kulturströmning, som gick fram över vårt land vid denna tid men som också tog sig andra uttryck, t. ex. i utgivningen hos Lindhs samtida E. Bruzelius i Uppsala. Denne utgav nämligen mellan åren 1810-1827 på originalspråket i Bibliothek der deutschen Klassiker de tyska klassikerna i 76 band!

För översättningarna av rövarromanerna under åren 1801-1806 svarade Herman Anders Kullberg. Hans stil var lättläst men slarvig, vilket kan förklaras av, att Lindh hänsynslöst underbetalade detta arbete. Kullberg fick nämligen endast 2 rdr per ark, så det gällde för honom att arbeta fort.

Framgången med dessa ”förlager” eller - för att använda en samtida benämning – ”snusbodtryck” berodde helt och hållet på innehållet, vars raffel och spänning inte hade någon som helst motsvarighet i den typografiska gestaltningen. Illustrationer saknas och enformigt löper frakturtexten sida upp och sida ner. Frakturstilens användning får ses som en eftergift för den då alltjämt rådande venerationen för den ”svenska stilen”, som egentligen var tysk. Man tilltrorde inte vanligt folk att kunna läsa den latinska bokstavsformen, antikvan – man jämföre med det förhållandet, att Salvius

på sin tid av samma anledning inte vågade sätta ens Linnés landskapsbeskrivningar med annat än fraktur! Det suddiga och ojämna trycket på dåligt papper bidrog inte heller att göra dessa böcker typografiskt attraktiva.

KONKURRENTER ELIMINERAS

Lindh var dock inte ensam om att ge ut denna litteratur. Hans främste konkurrent var J. P. Lundström, känd som förläggare av kistebrev. Han hade varit faktor hos Lindh och slagit sig ned i Jönköping. Tillsammans med denne köpte Lindh den 1 oktober 1806 det Marqvardska boktryckeriet, varvid Lindh försträckte honom hans andel i köpeskillingen. Enligt avtalet skulle Lundström sköta tryckeriet under Lindhs överinseende och båda skulle dela utgifter och inkomster lika. Att Lindh blev den mäktige framgång av denna punkt i kontraktet:

”... Skulle Hr Direktör Lindh finna sig föranlåten att vid min expedition och förvaltning af Bolagets gemensamma saker göra billiga anmärkningar, emottages de af mig, Lundström, till hörsam efterrättelse vid förefallande öfriga tillfällen; men skulle jag förfalla till ett groft vårdslösande eller liderligt oanständigt uppförande i hvardagslifvet, hvarigenom Bolaget skulle lida något mehn, må Hr Lindh sjelf taga fulla Disposition deröfver och mig tills vidare derifrån skilja, samt om jag ej efter 1 års förlopp ändrar eller förbättrar lefnaden, mig derifrån helt och hållet utlösa emot det jag erhåller åter hvad jag på Tryckeriet kan hafva betalt och påkostat.”

I och med detta egenartade kompanjonskap, som ännu år 1813 ägde bestånd, hade Lindh eliminerat konkurrensen från Jönköping. År 1812 gjorde han samma sak med Västerås genom att inköpa J. L. Horrns officin, som efter år 1801 – då Hornn dog – drivits av dennes måg lektorn Pehr Kraft. Lindh blev nu ”Kongl. Gymnasii och Consistorii Boktryckare”. Till föreståndare för tryckeriet utnämnde han T. R. Björkbom, som – i likhet med Lundström – tidigare hade varit faktor hos Lindh och som blev ägare av tryckeriet, sedan Lindh flyttat över förlagerna till Örebro. Bland dessa ingick den tyske teologen Johann Arndts alltsedan 1600-talet populära *Sann kristendom*, *Postilla* och *Paradis lustgård*, *Biblisk Lustgård*.

FÖRTECKNINGAR PÅ BÖCKER OCH SKRIFTER

Att den Lindhska förlagsverksamheten hade ett brett register beträffande förlager visar de Förteckningar på böcker och skrifter, varmed firman gjorde reklam. Redan i den första av år 1804, som omfattar 152 nummer förenas nytta med nöje. Bland de nyttiga

Hjelpreda
3
Hushållningen
För unga Fruentimer;
Författad af C. WARG,
Samt
Tilöft med en Färgbok och et
Bihang.

Ellofte Uplagan.

Et nyo öfversedd, förbättrad, och tilöft.

Med Kongl. Maj:ts Allernådigste Privilegio.

G E D E R S O L M

Tryckt hos Johan Pehr Lindh, 1800.

Bland de många praktiska handböckerna från det Lindhska förlaget märkes Cajsa Wargs berömda *Hjelpreda i Hushållningen för unga Fruentimer*, vars elfte upplaga Johan Pehr Lindh tryckte i Stockholm år 1800. Privilegiet köpte han av Elsa Fougt i Kongl. Tryckeriet.

böckerna finner man t. ex. *Större Sammandrag av alla Wetenskaper, til Swenska Ungdomens tjenst utgifwit af Et Upfostrings Sällskap eller Hamnerins 6 serskilde Förliknings Taflor, medelst hwilka de nu i Swerge bruklige victualie Stapelstads-Metall och GårkopparUpstads-Jern Bergslags-Hammar-Tackjerns Samt Rå-Koppar-wigterne kunna uti hwarannan förwandlas.* Till samma kategori bör man väl räkna *Qwinnans barm, dess värde och förwarande, jemte allmänna sundhetsregler för fruntimmer*, vilken bok trycktes år 1814 och *Hwilka äro de bästa medel att utrota Sqwaller i Småstäder, en belönt Prisskrift af Akademien i Erfurt* (1818) får inte glömmas i detta sammanhang.

Det var i sanning en skön blandning böcker som förlaget utgav. Rövarromanfabrikens alster samsas med praktiska läro- och handböcker, bland vilka man också återfinner Cajsa Wargs kokbok, *Hjelpreda i Hushållningen för unga Fruentimer*, vars 11:e till och med 14:e upplaga Lindh tryckte mellan åren 1800-1822. Denna begärliga förlagsartikel hade han köpt av Elsa Fougt år 1798 för 500 Rdr rgs.

En icke mindre viktig del av utgivningen utgjordes av det s.k. ”bondgodset”, dvs. allmogens fasta läsning för den religiösa och profana primärundervisningen. För att inte såra den religiösa känslan utbjöds dessa böcker i särskilda kataloger. Ett litet axplock ur en sådan från år 1811 eller 1812 visar ett helt annat bibliotek:

Biblar i 4:0 fint papper	R:dr 2	32	sk. r.
Dito gröfre d:o.....	2	16	
Dito i 8:0 fint d:o.....	2	16	
Dito gröfre d:o	1	8	
Barna-Bibel med Kopparstick.....		4	
Catecheser, Lindbloms, 100:e	8		
Arndts Paradis Lustgård, med kopparstick.....		24	

BIBELTRYCKEN

I fråga om bibeltryck gjorde firman Lindh en betydelsefull insats. Den första Bibel-upplagan, ”Tryckt och upplagd af Johan Pehr Lindh”, trycktes i Stockholm år 1801 i kvartofomat och följdes redan samma år av ytterligare två upplagor. Som framgår av katalogen trycktes de på ”fint” respektive ”gröfre” papper. Den första Bibel, som utgivits i Örebro trycktes av Nils Magnus år 1811. Dess format är oktav och editionen prydes av en kopparsticksbild, föreställande lagens utgivande på Sinai.

Den under 1700-talet populära *Bibliska historier* av Johan Hibner hörde också till de bättre förlagen. Av denna bok tryckte Nils Magnus inte mindre än fem upplagor, den första hos Kraft i Västerås år 1813 och de övriga i Örebro. Dessa har på senare år blivit särskilt uppmärksammade av konsthistorien, eftersom de är illustrerade med samma bilder som Gustav Adolf-bibeln (1618) och har utgjort förlagor till våra dalmålningar. Denna barnbok blev oerhört populär och utgick i ett 50-tal upplagor! ”Som övning i innanläsning genomgick jag vid fem års ålder Hibners bibliska historia”, skriver Anders Fryxell, ”och det med flödande tårar vid Josefs och Frälsarens lidande”.

LINDBLOMS KATEKESFÖRKLARING

Ett annat av Lindhs religiösa objekt var ärkebiskop J. A. Lindbloms Katekesförklaring, som kanske inte var så omtyckt men likväl ivrigt köpt. Författaren hade år 1810 lyckats erhålla privilegium exclusivum på 20 år, när han lovat, att

”vinsten af berörda Privilegium måtte på det sätt Seminarierna i Uppsala och Lund få tillfalla, att Två Tredjedelar däraf tillkomma det förra och en Tredjedel det senare.”

I och med privilegiets utfärdande ålades samtliga församlingar i riket att använda denna bok ”såsom egentlig lärobok”. Den 15 november samma år överlät Lindblom detta privilegium på J. P. Lindh mot en årlig avgift av 300 Rdr banco, som fick rätt att betinga sig 8 sk. banco för bundet exemplar. Den oegennyttige Lindblom gav samtidigt Lindh

”rättigheten till första upplagan af den vid 1809 års riksdag antagne nye förbättrade Psalm- och Evangelii-boken, äfvensom jag lofvar, att det af Kongl. Maj:t anbefallta och redan utarbetade, af Ständerna öfversedda Ecclesiastique LagSammandrag, hvilket Herr Lindh tillkommer att på Eget Förlag trycka, honom i manuscript inom årets slut varder tillståndt.”

Själv fick Lindblom genom denna generösa överenskommelse inte ett öre. Man kan enligt Schäck inte värja sig för misstanken, att det till kontraktet bifogats någon hemlig för Lindblom fördelaktigare klausul. För Lindh blev det en lysande affär. Fyra pressar i oavbruten produktion behövdes för att säkra den stora efterfrågan och enligt Svensk Boktryckeri-Historia 1483-1883 ”hade Lindh i ren behållning på sitt katekesmonopol årligen en summa av minst 9000 kronor och om man besinnar, att katekesen då kostade 12 kronor och 50 öre för 100 exemplar under det att densamma nu [1883]

Om den förföljda David. 147

- Skar han en flit af Sauls kjortel,
hvilken han affides lagt hade.
22. Som de nu bågge utur kulan kom. ^{1 Sam. 24.}
ne woro, wiste David honom flit. ^{v. 9.}
fen af hans kjortel, sågandes: ^{v. 12.}
23. Herren ware domare emellan mig ^{v. 13.}
24. och dig. Då uphof Saul sin röst, ^{v. 17.}
gret och sade: Du är rättfärdiga. ^{v. 18.}
25. re än jag. Dock oaktadt alt detta, ^{Cap. 26: 1.}
drog Saul åter ut emot David,
26. och sof uti sit låger. Men David ^{v. 11.}
gick åstad, och tog bort spjutet,
tillika med watten-bågaren wid
Sa:

22. Men hwad gjorde han med kjortelsfiken?
23. Hwad brukade David derwid för urd?
24. Hwad sade Saul då han såg fliten af sin kjortel?
25. Upphörde Saul sedan at förfölja David?
26. Hwad tog David bort utur lågret?

R 2

Av Johan Häbners populära *Twå gånger två och Femtio utvalda Bibliska Historier* tryckte Nils Magnus Lindh fem upplagor, alla illustrerade med bilder som utgjort förlagor för våra dalmålningar. KB. |

säljes för mindre än hälften, synes uppgiften snarare vara för liten än för hög. Men vida större än denna direkta vinst var den indirekta. Genom sitt katekesmonopol hade han nämligen lyckats att göra alla Sveriges Bokbindare, i hvars händer den stora allmogehandeln låg, sig skattskyldiga, och ingen vågade neka mottaga, hvad Lindh esomoftast af andra andaktsböcker utan rekvisition påförde och till-sände dem." I en domstolsinlaga år 1827 uppger Lindh själv, "att mera än hälften af alla bokbindare i riket, alltifrån Skåne till Westerbotten, af mig förse sig med andaktsböcker".

När Johan Pehr Lindh dog år 1820, övergick privilegiet till Nils Magnus. År 1830 skulle det utgå, varför han försökte förmå Lindbloms arvingar att ansöka om prolongation av detsamma, men genom att Bokbindare-ämbetet och Boktryckeri-Societeten i förening med prästeståndet satte sig på tvären lyckades icke detta. "Dyrhet och bristande tillgång i nödigt antal exemplar av catechesen" ansågs nämligen vara "en följd af det åt enskild man lemnade uteslutande privilegium på denna boks utgifvande". Ett försök från Lindhs sida att få släktingarna att överlåta sin författarrätt gick inte heller. Den 19 juni 1830 förklarade Kungl. Maj:t på framställning av Boktryckeri-Societeten, att katekesen icke var att anse som enskild mans arbete.

Därmed var det slut med denna inkomstbringande förlagsartikel, men redan året därpå lyckades han skaffa sig en ersättning för det förlorade privilegiet. Av prosten Gagner köpte han för 10 000 rdr rgs rätten till *Catechetisk Lärobok eller Doctor Martin Luthers lilla Catekes med förklaringar av Doctor Olof Svibilius och ärkebiskop Lindblom, ytterligare af mig tillökt med förklaringsstyckenas upplösning i frågor och svar*, såsom titeln lyder. Det blev en god affär.

HÖGRE LITTERÄRA VYER

Av utgivningen under 1820-talet kan man se, att den Lindhska firman besjålas av mera litterära ambitioner. Rollins redan nämnda arbete varslar därom liksom utgivningen av Buffons Naturalhistoria i 4 delar åren 1806-07, av vilket populära verk Lindh utgav flera upplagor. Försöket att bli Esaias Tegnér's förläggare slog visserligen slint, men i och med utgivandet av Kellgrens skrifter, tredje upplagan, en översättning av Madame de Staëls *Corinne* och Choraei *Samlade Skaldestycken* börjar de nya intentionerna ta gestalt. Det sistnämnda arbetet ledde nämligen till, att han knöt förbindelse med Frans Mikael Franzén, som då var kyrkoherde i det närbelägna

Kumla och hade gift sig med Choraesus' änka. Skaldestyckena redigerades av Franzén och vid uppgörelsen om utgivande inkluderar kontraktet (1813) även Franzéns egna verk: "Choraei Skaldestycken i Ett Band och mine egne i 2:ne". För detta fick Franzén 800 rdr banco samt 100 friexemplar – ett nog så generöst honorar, eftersom det bara gällde en enda upplaga.

Mellan åren 1820-1833 tryckte han Gibbons monumentala *Historia om det Romerska Kejsardömet Aftagande och Fall* i 16 delar. 8:o. Lyckades Nils Magnus inte med att bli förläggare åt Tegnér, så gick det så mycket bättre med Erik Gustaf Geijer, vars bekantskap han antagligen gjorde genom Franzéns förmedling. Den ledde till, att han under åren 1832-36 tryckte *Svenska Folkets Historia*.

DET PALMBLADSKA KÖPET

Ständigt på jakt efter nya förlagsobjekt hade han redan år 1833 fått nys om att fosforisten, professorn, romanförfattaren och bokförläggaren V. F. Palmblad hade för avsikt att sälja sitt förlag, som efter Lindhs var det största i landet under 1830-talet. Det blev en segsliten affär, som drog ut över flera år. I ett brev av den 14 november 1834 skriver Palmblad ett brev till Lindh, som inte är utan poänger:

"Vi äro ej missbelätne, at Tit. uppslog förlagsköpet, men vi äro missnöjde med att Tit. ej vill rent-ut erkänna att Tit. förorsakat detta krångel och besvär. T. begärde ifrån början att få köpa våra förlager. När allt är färdigt, begär T. att för samma summa också få andras oss i commission lemnade förlager samt våra fordringar. *Allt för redighetens skull.* Hvad skulle T. säga, om T. blir ense med någon att sälja sina förlager, och denne för samma pris också vill ha T. Boktryckeri och pappersbruk, allt för att slippa bråk och processer."

Det är tydligen i resignationens tecken, som Palmblad vill sälja, ty i fortsättningen heter det:

"Icke skulle jag sälja, om jag ej vore 52 år gammal och måste förutse att mina efterlevande, om jag faller ifrån, skulle ha svårt att sköta dessa affairer. Dessutom åstundar jag, efter 30 års bråk, få litet mera lugn och använda min tid på annat."

"DEN SVENSKA BOKHANDELNS EGENTLIGA BASIS"

År 1840 kom köpet till stånd. Då hade Nils Magnus gått ur tiden han dog vid nära 60 års ålder år 1835. Han hade blivit en mäktig rik man. Förutom sin stora affärsrörelse med boktryckeri, bokförlag, pappersbruk och stilgjuteri ägde han fastigheter i Örebro och dessutom Trystorps säteri, Axbergshammar, Lannafors, Runnaby m. fl.

bruk och hemman i Närke. Sonen Pehr Magnus övertog ledningen men hans verksamhet blev inte långvarig. Han avled redan vid 36 års ålder år 1843. Arvingarna, Pehr Magnus' änka och svågern överstelöjtnanten C. L. Holst, började då tvista om arvet, vilket bl. a. ledde till att vardera parten tillsatte sin disponent – den ene var den förut nämnde boktryckaren Björkbom i Västerås. År 1845 enades de dock om Abraham Bohlin, som stått i förbindelse med Nils Magnus på 30-talet.

Inköpet av det Palmladiska förlaget betydde ingenting mindre än en litterär lyftning för den Lindhska firman. Bohlin, som var en bildad och kultiverad man, knöt den samtida svenska skönlitteraturen till förlaget, som bokhandlaren och rabulisten Pär Götrik betecknat som ”den svenska bokhandelns egentliga basis”. I förlagets sista katalog, som omfattar 660 titlar, finner vi nämligen alla våra stora författare från den tiden, t. ex. Atterboms, Malmströms, Runebergs, Böttigers, Fahlcrantz”, Onkel Adams och Hedborns *Samlade skrifter*, Adlerbeths *Historiska anteckningar*, Bäckströms *Svenska folkböcker*, Starbäcks *Berättelser*, Fredrika Bremers *Självbiografiska Anteckningar*, Hyltén-Cavallius' och Stephens *Svenska folksagor* samt det av Palmlad påbörjade *Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män*, vilket ännu utgör en viktig källa för personhistoriska studier. Den största skönlitterära framgången blev *Fänrik Ståls Sägner*, som år 1860 trycktes i 10 000 exemplar och inom ett år därefter i ännu två billighetsupplagor.

Med ekonomin hade Bohlin dock inte samma framgång – kanske var gamle brukspatronens bondgods och rövarromaner mera lönsamma objekt. Konkurrensen växte upp i form av solida bokförlag (P. A. Norstedt & Söner, Bonniers och Hierta) i huvudstaden, dit det litterära och kulturella livet koncentrerades tack vare kommunikationernas förbättrande. Från år 1856 arrenderade Bohlin hela företaget i kompanjonskap med Pehr Magnus' systerson Åke Holst och då arrendet gick ut år 1867 köpte han förlaget av arvingarna för att omedelbart sälja det till de två bröderna Frans och Gottfrid Beijer. I ett cirkulär daterat den 3 december samma år och underskrivet av Lindhs arvingar och Abr. Bohlin, notifierades om den Lindhska firmans upphörande. Bohlin behöll tryckeriet och en sortimentsbokhandel⁴ i Örebro samt ett mindre förlag men år 1874 sålde han även detta till de båda bröderna Beijer.

---

4 Det var den av Bohlin 1862 grundade Lindhska bokhandeln, som alltjämt är i full gång. (Red.)

Denna försäljning var den största, som dittills förekommit i den svenska förlagsvärlden. Med den försvann den Lindhska dynastins stora skapelse. Dess restlager slumpades bort dels som makulatur, dels på bokauktioner landet runt. Icke förty räckte den teologiska delen av förlaget – bondgodset – omfattande 275 titlar till en specialkatalog om 37 sidor!

JOHAN PEHRS STILGJUTERI TILL NORSTEDT

I samband med utgivningen av Örebro Weckoblad år 1793 mötte vi namnet Frantz Carl Norstedt. Han tillhörde en av de mera framstående släkterna i Örebro och hans broder Per Adolf, som var handlande och rådman, blev bröderna Lindhs synnerlige vän och förtrogne rådgivare. Frantz Carl flyttade emellertid till Stockholm och några år senare även Per Adolf, som år 1821 – året efter Johan Pehrs död – av dennes änka förvärvade både stilgjuteriet och boktryckeriet och år 1823 tillsammans med sina söner Carl och Adolf etablerade firman P. A. Norstedt & Söner. Därmed kom Johan Pehrs tryckeri och stilgjuteri att bilda en av grundvalarna till det dominerande tryckeri, som under de första åren drevs i huset nr 11 vid Lilla Nygatan, medan stilgjuteriet arbetade vidare ute vid Mariedal utanför Kungsholmstullen. De båda enheterna flyttades år 1832 ihop till den av firman inköpta egendomen nr 6 på Riddarholmen. Enligt Klemming & Nordin bedrevs stilgjuteriet i ”ganska stor skala, i synnerhet efter år 1846, då Lars Johan Hiertas stilgjuteri inköptes och förenades med det redan befintliga”. År 1883 uppfördes – för att citera samma källa – ”den storartade byggnad”, där Kungl. Boktryckeriet ännu har sin huvudverksamhet förlagd.

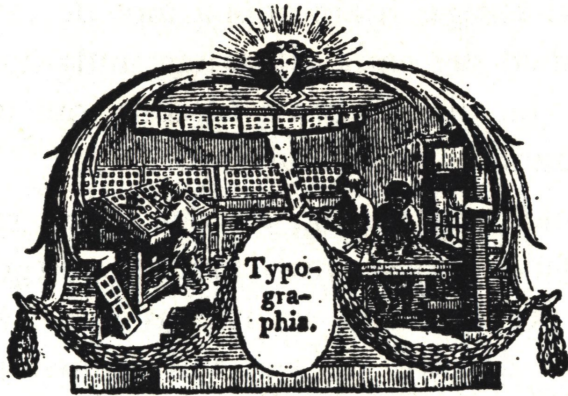
DET MÄRKLIGA HANTVERKSARVET

Vid en här för några år sedan företagen ombyggnad av stilgjuteriets lokaler ”upptäcktes” det enorma förråd av stilar och matriser för stilgjutning, som sedan länge av tekniska skäl inte använts i produktionen. Dessa kopparmatriser, prydligt inslagna i färggranna omslag av makulaturpapper med sina danska, tyska och svenska påskrifter har – mirabile dictu – fått ligga orörda under generationer. Denna samling, som omfattar inte mindre än ca 100 000 små gjutformar, representerande flere hundra olika typsnitt, ornament, tecken och siffror, har tillkommit under en tid av 400 år – från 1500-talets förra hälft till våra dagar – och stammar från de många traditionsrika företag, som under tidernas lopp uppgått i den Norstedtska

firman. Dess historia kan därför ses som ”det svenska boktryckets och landets stilgjutares historia”.

Är 1963 överlämnades denna värdefulla samling som gåva till Nordiska Museet och ”fyndet” har vetenskapligt bearbetats av intendenten vid samma museum, Christian Axel-Nilsson, som i en licentiatavhandling särskilt tagit sikte på den danska delen av det Lindhska arvet. Genom uppgjutning av stil och jämförelser med stilprov har han lyckats attribuera 7 200 matriser till det av Lindh köpta Poppska stilgjuteriet och i denna danska del kunnat identifiera 8 typsnitt från de båda bokstavskonstnärerna Robert Granjon och Francois Guyot, vilka båda arbetade åt Antwerpens store boktryckare Christophe Plantin vid mediet av 1500-talet. Han har också kunnat konstatera, att matriser ”till flera av dessa typsnitt till vår tid blott överlevt hos Norstedts”.

Hans vackra forskningsresultat har kastat nytt ljus över våra tryckstilars proveniens, estetik och teknik och kommer att göra det än mer, ty mycket återstår att bearbeta. Redan nu har han emellertid genom samlingens stora bredd kunnat fastslå, att vårt Kungl. Boktryckeris anor, som i firmans Minnesskrift år 1904 stannade vid årtalet 1603, kommer att kunna klarläggas ännu ca 100 år tillbaks i tiden.

Vignetterna i början och i slutet av denna uppsats har använts av Lindhs tryckeri. Observera att den sista innehåller en interiör från ett gammalt boktryckeri.

Förord till Beskrifning om Upstaden Örebro

Helst skall den väl läsas som ett diktverk, denna Beskrifning om Upstaden Örebro, som lovsången till 1700-talets svenska småstad. Allt finns med: gator och byggnader, näringsfång och historisk bakgrund – och inte minst den goda medborgarandan i en tid då strävan efter att vara nyttig var både en filosofisk och en fosterländsk dygd. Staden skiljer sig inte från landsbygden genom att hänvisa åkerbruket och boskapskötseln till den senare. Men den har ändå en omisskännlig prägel av stad, genom köpenskapens omfattning och tillvarons fasta ramar. Detta är en idyll, men inte en som bråker, utan en som talar den medvetna människans språk.

Upphovsmannen, *Johan Fredric Bagge*, var född i Örebro liksom sin far, och det är alltså hemstaden han ägnar sin lovsång. Dess läge är vackert, dess klimat så ypperligt att det ger invånarna en ljus syn på livet. För övrigt är de trogna undersåtar och rättroende protestanter, hederliga, flitiga, hjälpsamma mot de fattiga och måttliga i sitt levnadssätt, med det enda allvarliga undantaget att de dricker för mycket kaffe. Ja, allt är bra i Örebro, om det så skulle vara rutinen vid utlämnande av auktionsvaror.

Den tecknade bilden är vänlig. Är den också sann? Sin hyllning till örebroarna inleder Bagge dock mycket riktigt med att understryka, hur svårt det är att ge en rättvis bild av en hel stads invånare, och räddar därmed sin själ vid tanken på att den lokalpatriotiska hänförelsen kanske för honom för långt. Men påpekandet är uppriktigt menat. Av sin lärare i Uppsala Johan Ihre hade han fostrats till nyktert vetenskaplig prövning av alla utsagor. Hugskottet att Örebro en gång skulle ha hetat Eyrabro genomskådar han bättre än sentida Örebro-kännare som bär skulden till att den mellansvenska staden i dag har en idrottsplats med det närmast isländska namnet Eyravallen. När han tror att Örebro fanns till som stad, och rent av som säte för en kyrklig superintendent, redan på 1100-talet, litar han för mycket på äldre forskares uppgifter. Men han nämner

mycket riktigt att de äldsta bevarade brev som sänts från Örebro, skrevs i slutet av 1200-talet. Om skildringen av de följande århundradena kan väl sägas att den är något ojämn, men att detta inte stod i mänsklig makt att undgå. Forskningen hade inte kommit så långt 1785, men den har i dag inte kommit särskilt mycket längre. I varje fall är tabellerna över stadens kronoutskylder frukten av ingående och som det tycks mycket värdefull arkivforskning, liksom också sammanställningen av privilegiebrev. Avsnitten om kyrkan, skolan och rådhuset är välgrundade, och när det gäller Örebro på 1700-talet, är boken en förstahandskälla. Till detta bidrar inte minst de ypperliga gravyrer som återfinns som bilagor efter texten.

Bilden av Örebro är vänlig och säkert i stort sett sanningsenlig. Därtill speglar den tidsandan. Namnet Johan Fredric Bagge påminner om att det samtidigt levde en Fredrica Bagge, som enligt ett nyare forskningsuppslag var föremålet för Kellgrens hyllning i "Den nya skapelsen" och i varje fall var syster till den fru Nibelius-Palmsvärd, på vilken "Till Christina" syftar. Släktskapen var avlägsen, men sammanställningen får mening av att Beskrifning om *Upstaden Örebro speglar samma tidsanda* som den sistnämnda dikten så tydligt tecknar. Efter rococons lätt-sinne hyllas "borgerliga" dygder: flit, hemkänsla och omtanke om medmänniskorna. Att Kellgren var en stor diktare och Bagge en omsorgsfull vetenskapsman gör onekligen en skillnad. Men det skulle vara orättvist att inte framhålla att den idoge forskaren ibland skrev en ypperlig prosa, livfull och spänstig och väl avvägd.

Vem var då denne Johan Fredric Bagge? Hans farfarsfar var den ryktbare och oräddade Marstrandsprosten efter vilken han hade fått sitt andra förnamn. Både hans farfar och hans far var rådmän i Örebro. Han föddes 1744 och disputerade 1769 för magistergraden på en avhandling om Örebro slott, som han, mot vad som då var vanligt, tycks ha skrivit själv. Sedan inträdde han i ämbetsmannakarriären och blev till sist sekreterare i fortifikationsförvaltningen.

På Örebro-boken arbetade han, som han säger i företalet, i arton år, fram till 1785. Tillsammans med med dr G. H. de Rogier utgav han 1790-94 en periodisk skrift som hette "Journalisten eller Utvalda Samlingar i Blandade Ämnen, Hämtade i synnerhet Utur de Nyaste och Bästa Engelska Journaler, till Nytt och Nöje För Medborgare af Bägge Könen". Det var en föregångare till våra dagars vecko-tidningar, innehållande dels reportage från främmande länder, dels sentimentalt moraliserande prosaberättelser. Också under de sista

åren före sin död 1805 tycks han ha varit sysselsatt med ett liknande tidskrifts företag, då han står som utgivare av "Nya Journalisten", tryckt efter hans bortgång.

Om hans livsöde tycks ingenting mer stå att veta än att han gifte sig 1791 och att hustrun dog inte fullt fem år senare, inom kort följd av deras enda barn. Under större delen av sitt liv var han en ensam lärd. När han på några ställen låter sig själv skymta fram i Örebroboken, syns dragen av en ödmjuk och vänskapssökande men ingalunda självutplånande "Häfdesökare" och "Vitterhetsälskare".

Örebro i juni 1972

Carl Olof Bergström

Erik Rosenberg och Sture Roseen

Några anteckningar om två naturvänner

I Örebro-Karolinaren årgång 1971 finns infört ett bidrag av Sture Roseen. Det är en artikel om Abraham Samzelius' Närkes-flora från 1700-talet.

Det hade först varit tal om att ett av kapitlen i Sture Roseens kommande bok om växter och djur i Bergslagen skulle ha införts i årsskriften, men författaren ville spara publiceringen i sin helhet av denna bok, som han skulle tillägna Erik Rosenberg på dennes 70-årsdag 1 augusti 1972.

Men Erik Rosenberg fick inte uppleva sin 70-årsdag. Han gick bort strax före jul 1971 efter en lång tids ohälsa – han var märkt av strapatserna under många år i skog och mark. Kyla, regn, väntan flera dygn i sträck utan mat – sådant hade aldrig avskräckt honom, om belöningen kunde bli en fin naturupplevelse.

Sture Roseens bok fick i stället ägnas *minnet* av Erik Rosenberg.

Ödet ville att innan denna bok gick i tryck hade också Sture Roseen gått ur tiden. Han avled den 6 juli 1972, 63 år gammal.

* * *

Erik Rosenberg var född i Visnums socken i Värmland, men flyttade med familjen vid tio års ålder till Örebro. Redan som barn intresserade han sig för alla djur, särskilt fåglar. Han har en gång skildrat sitt uppbrott från den värmländska hembygden för att flytta till Örebro. Han tar ett teatraliskt farväl till barndomshemets marker genom att på vägen till stationen stanna och ta upp en duven citronfjäril, säga "adjö" åt honom, sätta honom försiktigt tillbaka och sedan med tårade ögon springa bort utan att vända sig om. Men flyttningen från landet betydde inte, som pojken först hade befarat, ett farväl till djurvärlden. En av de första dagarna i Örebro får han i den då tätstammiga Slottsparken syn på en liten fågel, som han kände till hemifrån men som han inte visste namnet på. "Fågeln hette trädkrypare, det skulle nu inte dröja många dagar till

innan jag visste; här i staden fanns ju bibliotek och skolan hade ett underbart museum”.

Skolan med museet var Karolinska läroverket, där tioåringen just hade börjat. – Hans biologilärare Sven G:son Blomqvist, sedermera lektor i Sundsvall, kom för övrigt att betyda mycket för den unge Eriks första studier inom ornitologin. Snart fann Erik Rosenberg de märkliga fågelmarkerna vid Svartåns mynning, Oset. Och litet senare kom ”upptäckten” av Kvismaren och Tysslingen. Kvismaren, det stora fågelparadiset i Närke, kommer alltid att vara förknippat med Erik Rosenbergs namn.

Erik Rosenberg började tidigt att skriva om sina fågelupplevelser, först i tidningar och tidskrifter och senare i bokform. Av hans böcker blev den första, ”Oset och Kvismaren” (1934) en stor framgång, den räknas till klassikerna i svensk fågellitteratur. Men ”Fåglar i Sverige” är kanske den mest kända; den har kommit ut i flera upplagor.

Till dessa korta anteckningar om Erik Rosenberg, som från 1948 var naturvårdskonsulent i Örebro län, skall här endast fogas en erinran om att det var han som satte i gång den stora kvicksilverdebatten; han iakttog i början av 1960-talet fåglar med förlamade ben efter det sådden ägt rum, och han började kampen mot giftiga betningsmedel. Då ett av Svenska Dagbladet instiftat miljövårdsdiplom för ett par år sedan första gången skulle utdelas, beslöt en enhällig jury att Erik Rosenberg skulle bli den förste innehavaren. ”Fåglarnas beskyddare och kvicksilvrets fiende” hade hedrats med en ny utmärkelse – en del andra hade han tidigare fått mottaga. Att ingen av våra naturvetenskapliga fakulteter lät kreera denne berömde ornitolog till hedersdoktor förefaller dock anmärkningsvärt.

* * *

Sture Roseen, örebroare och karolinare, var till yrket journalist.

Han var nästan hela sin verksamma tid knuten till Nerikes Allehanda, många år som redaktionschef.

Hans stora intresse för djur och växter vaknade tidigt och tog sig många uttryck, ofta ledde det till praktisk handling. Känt för många karolinare är hur han som gymnasist, för skolmuseets räkning, stoppade upp och konserverade huvudet av en elefant (djuret hörde till en cirkus och hade dött i Örebro).

Men det var hemtraktens flora och fauna som främst fångade Sture Roseens intresse. Under årens lopp skrev han ett stort antal naturkåserier i Nerikes Allehanda. Tidningens chefredaktör Anders Clason

har skrivit att många kommer att minnas Sture Roseen som ”en förälskad miniatyrkonstnär, som med oändlig noggrannhet, kunskap och kärlek vecka efter vecka skildrade naturen”.

De sista åren bodde Sture Roseen intill den gamla kvarnen vid Järle Hammar i Nora bergsförsamling, och då han samlade ett antal naturskildringar till en bok kom tyngdpunkten att ligga på anteckningar från denna bergslagsbygd och bokens titel blev *Året vid kvarnforsen* (Rabén & Sjögren). Det är en bok fylld med träffsäkra naturiakttagelser, och Gunnar Brusewitz’ fina illustrationer gör den till en mycket vacker bok. Den ger många prov på författarens förmåga att skildra naturen på ett sätt som väl kan mäta sig med vännen och lärofadern Erik Rosenbergs berättarkonst. Och inte minst Järleån – ”dessa sex kilometer levande, forsande, uråldriga vatten” (enligt E Rosenberg) – erbjöd den skarpsynte naturskildraren ett rikt stoff.

I denna publikation har vi också anledning att erinra om att Sture Roseen under många år tillhörde styrelsen för Sällskapet Karolinare i Örebro.

Per Tegner

Från vår skola

I mars 1972 möttes Nerikes Allehandas läsare av rubriken "Epoken Karro slut". Därmed åsyftades ett förslag av skolstyrelsens utredningsman rektor Gösta Skoglund rörande gymnasieskolans framtid i Örebro, vilket gick ut på bla att Karolinska skolans nuvarande utbildning skulle delas upp på andra skolor i staden och att dess byggnader skulle tas i bruk uteslutande av Örebroskolan för vuxna. Men förslaget blev inte oemotsagt. När tiden för remissyttrandena över det hade gått ut, den 1 december, hade lokalavdelningarna av Svenska Facklärarförbundet och av Lärarnas riksförbund kommit med invändningar, liksom också rektor vid Örebroskolan för vuxna och samtliga rektorer vid gymnasieskolan i Örebro.

Skolstyrelsens beslut vid sammanträdet på Luciadagen blev bordläggning. Först väntar man på 1968 års utbildningsutredning, men dessutom måste man avvakta ett ljusare ekonomiskt läge för att få råd med de nybyggnader som varje större omorganisation drar med sig. När nya medel blir tillgängliga, kanske det visar sig att man får mest för pengarna genom att bygga ut Karolinska skolan.

Skolans samarbetsnämnd lät sig i varje fall inte nedslås av utredningen utan sökte verka för att ge skolgården ett trevligare utseende. När den lades om för tio år sen, var den gröna vågen så avlägsen att en saktmodig undran om det inte gick att lägga ut några gräsmattor i stället för all asfalt, bara viftades åt sidan av de "sakkunnige". Nu, tyckte nämnden, var tiden mogen för en ändring och det utlystes en pristävling där de nya estetiska utbildningsgrenarna vid skolan deltog med liv och lust liksom elever på de gamla linjerna. En japansk elev på konsthantverkarkursen visade att tjugande uppslag från trädgårdskonstens avlägsna underland inte var omöjliga att överföra till närkisk vardag. Men ack! den framställning till skolstyrelsen som följde på tävlingen, kunde av ekonomiska skäl inte bifallas. En sak lyckades samarbetsnämnden emellertid uppnå: att länsfängelsets tomt inte helt uppslukades av parkeringsplatser för bilar. När skolans dystra grannbyggnad jämnades med marken, skonades i alla fall största delen av den gamla fruktträdgården.

Fängelset revs vid slutet av läsåret 1971/72, vars hösttermin sträckte sig mellan den 19 augusti och 21 december, medan vårterminen varade från den 9 januari och till den 11 juni. Avslutningshögtidligheten hölls den 9 juni, detta år liksom föregående på skolans aula.

Något som skilde detta läsår från tidigare, var det starka internationella inslaget bland eleverna. Utom den nämnda japanska eleven deltog också en indisk och en amerikansk elev i den konstnärliga utbildningen. En av de blivande typograferna var jugoslav, och på de treåriga linjerna återfanns en amerikanska och en tjeckiska.

En ordinarie lärare avgick med pension med utgången av år 1971, nämligen teckningsläraren Tage Sahlin som hade innehaft sin tjänst sedan 1947. Till sitt väsen en äkta konstnär, växlande i sinnesstämningen mellan vemod och glatt skämt, var han avhållen av alla kolleger och omtyckt av alla elever. Den 1 januari 1973 efterträddes han som ordinarie teckningslärare av Olle Grafström, vilken under en följd av år varit knuten till grundskolan i Örebro men huvudsakligen tjänstgjort vid Karolinska skolan. Ny ordinarie musiklärare från samma dag är musikdirektören Berit Uddén, och fil lic Lars Erik Björkman blev lektor i matematik och fysik från den 1 juli 1972:

Kurator Margaretha Larson övergick den 5 oktober till en annan tjänst inom kommunen. Den 1 januari 1973 lämnade Carl-Martin Engerström sin tjänst som skolläkare och efterträddes av dr Erland Smith. En tjänst som SYO-konsulent (SYO=studie- och yrkesorientering) är inrättad vid Karolinska och Virginska skolorna sedan början av läsåret 1972/73 och innehas av socionomen Christina Hökerberg. Ny kurator från den 1 februari 1973 är socionomen Ingegerd Pettersson.

Den 17 och 18 oktober 1972 inspekterades skolan av länsskolnämnden i Örebro län.

Föräldraföreningen hade tre möten under läsåret 1971/72 och har under läsåret 1972/73 haft likaledes tre möten. En studiecirkel för föräldrar, om den nya gymnasieskolan, arbetade under höstterminen 1971 och en ny har börjat under vårterminen 1973. Föreningens ordförande sedan den 15 mars 1972 är taxeringsintendenten Rune Söderblom, student vid Karolinska läroverket 1947. Bland elevföreningarna är för närvarande de religiösa de mest verksamma. Brage-

förbundet har däremot legat nere, men ett tiotal elever i första ring (åk 1:3 som det heter på nysvenska) har gått till verket att återuppliva de 95-åriga traditionerna.

Skolans elevråd avskaffades genom en omröstning bland eleverna den 29 februari 1972. Dess ordförande Per Håkansson hade visserligen gjort en utmärkt insats under året, men till följd av mindre välgenomtänkta stadgar var arbetet hopplöst tungrott. Nu förs elevernas talan av deras representanter i samarbetsnämnden, valda på ett stormöte.

Läsåret 1972/73 omfattar skolan 655 elever (205 manliga och 450 kvinnliga). När de samlades i augusti, möttes de av en liten informationskrift om skolan som hade utgivits av samarbetsnämnden och tryckts av de blivande typograferna. Som det framgår av skriften, har dessas utbildning nu flyttats till den nedlagda skofabriken Oscarias byggnad vid Södra allén, där den har fått ändamålsenliga och trivsamma lokaler. Skolans biologiska museum har börjat restaureras under sakkunnig ledning av konservator Tore Hansson. Den främsta äran av att detta arbete har ekonomiskt möjliggjorts, tillkommer den nyligen avlidne biträdande skoldirektören Nils Olof Blix.

Kort före hans oväntade bortgång i slutet av januari 1973 framhöll jag på skämt för vännen Nisse Blix att han var på god väg att bli en "hederskarolinare", trots att han aldrig varit knuten till skolan. Nu måste jag i djupt allvar säga, att de av oss här som kände honom, kommer att minnas honom som en sådan.

Carl Olof Bergström

Om värmländska karolinare m. fl.

Tage Berger, fil. lic. och byråchef, har gett ut en bok med titeln *En värmländsk vilde och andra tidsbilder* (NWT:s förlag, Karlstad).

Det är en bok av stort personhistoriskt intresse. Ett register med mer än 400 namn säger en del om vilket stort persongalleri man möter i boken.

Det är framför allt medlemmar i författarens egen släkt som skildras. Den värmländske vilden är författarens farbror Ossian Berger som bl. a. var jur. och fil. doktor och justitieminister 1902-1905. Han intog i samband med pansarbåtsinsamlingen en så klart försvarsvänlig hållning att han såg sig nödsakad att lämna det liberala parti, som han förut tillhörde. 1912 invaldes han som ”vilde” i första kammaren av Örebro landsting.

Ossian Berger var född på släktgården Håkanbol i Värmland. Liksom de flesta i en stor brödraskara kom han att få sin skolgång förlagd till Karolinska läroverket, trots att avståndet från Håkanbol var några mil längre till Örebro än till Karlstad. Anledningen härtill var enligt författaren – som själv är Örebro-karolinare från Värmland – större möjligheter att finna en god inackordering för pojkarna. I det lilla Borgarhuset från 1600-talet – som nu finns i kulturresevatet Wadköping — bodde en avlägsen kvinnlig släkting till bröderna Berger, och hos henne inkvarterades de, fem av dem i samma rum. Kraven på god inackordering förefaller inte ha varit särskilt stora i fråga om utrymme, kan man tycka! Tage Berger berättar att han under sina första skolår, 1900-1902, dagligen passerade förbi det gamla Borgarhuset, som då låg nedanför Nikolaikyran (och som av en händelse finns avbildat i denna årsskrift, sidan 13).

P.T.

Innehållsförteckning

Redaktörens rader.....	1
<i>Carl Olof Bergström</i> , Karolinska skolan 1962 —1972 En återblick.....	4
<i>Anders Stenkvist</i> , DRAGET.....	8
<i>Nils Nordqvist</i> , Bondgods och rövarromaner.....	11
<i>Carl Olof Bergström</i> , Förord till Beskrifning om Upstaden Örebro.....	32
<i>Per Tegner</i> , Erik Rosenberg och Sture Roseen.....	35
<i>Carl Olof Bergström</i> , Från vår skola.....	38
<i>Per Tegner</i> , Om värmländska karolinare m. fl.....	41